УШАГЛАРЫН СЕВИМЛИСИ

Анадан олмасынын 95 иллији тамам олан әдибимиз Абдулла Шаиг Азәрбајчан әдәбијјатында, һәр шејдән әввәл, көркәмли ушаг јазычысы кими характеризә олунур. О, өзүнүн дедији кими, һәм педагожи фәалијјәти илә, һәм дә әдәби әсәрләри илә кәнч нәсли јени руһда тәрбијәләндирмәк мәгсәдини гаршыја гојмушду.

Әдәбијјат — тә'сирли тәрбијә васитәсидир. Хүсусән ушаг әдәбијјаты тәрбијә ишиндә гүввәтли рол ојнајыр. Билији вә һәјат тәчрүбәси мәһдуд олан балача охучу «дилсиз мүәллим» олан китабдан олдугча чох шејләр өјрәнир. Ушаг әдәбијјаты ушаглара һәјаты өјрәдир. Һәм дә буну гуру мүһакимәләрлә јох, чанлы сурәтләр васитәсилә өјрәдир.

Ушаг әсәрләринин бөјүк тәрбијәви ролуну јахшы баша дүшән А. Шаиг, башга шаир вә јазычыларла (М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт вә б.) бирликдә Азәрбајчан ушаг әдәбијјатыны јени-јени әсәрләрлә зәнкинләшдирмишдир. А. Шаиги ушаг әдәбијјатына кәтирән, һәр шејдән әввәл, онун јүксәк вәтәнпәрвәрлик һиссләри олмушдур. Әдиб өзү бу мүнасибәтлә белә јазыр: «Шаир—һәм мүәллим, һәм дә мүрәббидир. Халгыны вә онун кәләчәји олан балалары севән һәр шаир, һәр јазычы бөјүкләр үчүн әсәр јаздыгы кими, әзиз балалары да унутмамалыдыр. Онларын да пајыны ајрыча ајырыб онлара вермәлидир».

Ушаглар үчүн әсәр јазмаг асан дејилдир. Бундан өтрү ушагларын дахили аләмини, мараг даирәсини јахшы билмәк, һәјата бир нов «ушаг көзү илә бахмаг» (Н. К. Крупскаја), ушагла онун дилиндә данышмагы вә ону дүшүндүрмәји бачармаг тәләб олунур. В. Г. Белински һаглы олараг ушаг јазычысы үчүн јалныз истә'дад дејил, һәм дә хүсуси бир дүһа лазым олдугуну көстәрирди.

А. Шаиг дә белә јазычылардан олмушдур. Онун ше'рләри милјонларла көрпә гәлби јүксәк мә'нәви һиссләрлә, саф дујғуларла зәнкинләшдирмишдир.

А. Шаигин ушаг әсәрләри үчүн сәчијјәви чәһәт—дилин садәлији вә ајдынлыгыдыр. «Әдәбијјатын илк үнсүрү» (М. Горки) сајылан дилдә садәлик, јығчамлыг, анлашыглыг һәр чүр әсәр үчүн, хүсусән ушаг әсәрләри үчүн зәрури шәртдир. Ушагла һәр дилдә данышмаг олмаз; онунла, нечә дејәрләр, онун өз дилиндә данышмаг лазымдыр. Әкс һалда әсәрин идејасы балача охучуја чатмаз. А. Шаиг бу чәһәти нәзәрә алыб, ушаг ше'рләрини садә дилдә, ојнаг вәзндә јазмаға чалышмышдыр:

Ај пипији гап хоруз,
Көзләри мәрчан хоруз!
(«Хоруз»)

Вә ја:

Ала-була боз кечи,
Ај гоша бујнуз кечи.
(«Кечи»)

А. Шаиг ушаг дилиндә, һәм дә онлара јахын олан шејләрдән данышмағы бачарыр. Онун әксәр ушаг ше'рләри јығчамлыгы, ајдынлыгы илә ушаг гәлбинә тез јол тапыр. Тәсадүфи дејилдир ки, Шаигин ше'рләринин бир чоху ушагларын дилинин әзбәридир.

А. Шаигин әдәби ирси мәктәбәгәдәр јашлы ушагларын тәрбијәси үчүн кениш материал верир. Онун бир чох ше'рләриндән ушагларын тәбиәтлә танышлығы вә нитг инкишафы үчүн мүвәффәгијјәтлә истифадә етмәк олар. Мә'лум олдуғу кими, тәбиәт һәјата тәзә көз ачан, она јеничә бәләдләшән көрпә ушаглар үчүн сирли бир аләмдир. «Бу нәдир?» рефлексинин тә'сири илә ушаг бу аләми өјрәнмәјә чан атыр. Гушлар, һејванлар, биткиләр аләми, тәбиәтин әсрарәнкиз көзәллији ушағы өзүнә чәлб едир. Тәбиәт ушаг үчүн тәкчә естетик зөвг мәнбәји дејил, һәм дә идрак мәнбәјидир. Тәбиәтлә танышлыг ушагларын һәјати тәсәввүрләрини кенишләндирир, онларда дүзкүн дүнјакөрүшүн формалашмасына көмәк көстәрир.

Ушагларын тәбиәтлә танышлығында бәдии әдәбијјат бөјүк рол ојнајыр. Бәдии әдәбијјат ушаглара тәбиәти өјрәтмәјә вә севдирмәјә көмәк едир. А. Шаиг ушагларын «доғма сирдашы» (Белински) олан тәбиәти тәрәннүм етмиш, онлара садә шәкилдә тәбиәт һадисәләри, фәсилләр, һејванлар, гушлар, биткиләр һаггында мә'лумат вермәјә чалышмышдыр. Онун бир чох ше'рләри («Баһар», «Пајыз», «Пајыз кечәси», «Гышын нәғмәси» вә б.) балачалары илин мүхтәлиф фәсилләри илә таныш едир. Бу ше'рләри ушаг бағчасынын бөјүк вә мәктәбәһазырлыг групларында охумаг вә гисмән әзбәрләтмәк мәсләһәтдир.

А. Шаигин битки вә һејванлара даир лирик ше'рләри ушаглары мәдәни вә вәһши биткиләрлә, вәһши вә ев һејванларынын һәјат тәрзи илә таныш едир. А. Шаиг мүәллим-јазычы кими ушаглары биткиләрә, һејванлара, гушлара гајғы илә јанашмаға чағырыр. Шаирин 1928-чи илдә јазмыш олдуғу «Гәрәнфил», «Бәнөвшә», «Гызылкүл», «Занбаг» кими ше'рләри ушаглары күл вә чичәкләрлә таныш етмәјә даир зәнкин материал верир. А. Шаиг кичик лирик лөвһәләрлә, бир тәрәфдән ушаглары күл вә чичәкләрин конкрет әламәтләри илә таныш едир, дикәр тәрәфдән исә онларда «инсанлыгын әсас үнсүрләриндән бири олан көзәллик һиссини» (Белински) инкишаф етдирир. Бу ше'рләрин гүввәси онлардакы сәмимијјәтдә, ше'ријјәтдәдир. «Гәрәнфил» ше'риндән бир парчаја диггәт едәк:

Гәрәнфиләм мән,
Көзәл күләм мән.
Јашыл саплаглы
Бир сүнбүләм мән...

Көстәрилән ше'рләр бағча ушагларынын анлаг сәвијјәсинә мүвафигдир. «Ушаг бағчасында тәрбијә програмы»нда (1973) «Гәрәнфил» вә «Занбаг» ше'рләринин икинчи кичик групда (3—4 јаш), «Бәнөвшә» ше'ринин бөјүк групда (5—6 јаш) әзбәрләнмәси төвсијә олунур. Әлавә едәк ки, «Гызыл күл» ше'рини дә бөјүк групда әзбәрләтмәк мүмкүндүр.

А. Шаигин 1906-чы илдә јаздыгы «Хоруз», «Кечи», «Довшан», «Ушаг вә довшан» ше'рләри ушаглары һејван вә гушларла таныш едән сәмими ше'рләрдир. Ушагларын дилинин әзбәри олан бу ше'рләр ојнаг вә ахычы тәрздә јазылмышдыр. Бунлар бағча јашы үчүн ән мүнасиб ше'рләрдир. Програмда һәмин ше'рләр (сонунчу ше'р истисна олмагла) биринчи кичик групда (2—3 јаш) ушаглара охунмаг үчүн төвсијә олунмушдур. Лакин, бизчә, бунунла кифајәтләнмәк олмаз. Һәмин ше'рләри орта групда ушаглара әзбәрләтмәк мәсләһәтдир.

А. Шаиг јарадычылығы балачалары әтраф мүһитлә таныш етмәк үчүн дә хејли материал верир. Мәктәбәгәдәр тәрбијә ишиндә әтрафла танышлыг мүһүм јер тутур.

Әтрафла танышлыг ишиндә кәзинти вә екскурсијаларла јанашы, ушаг әсәрләриндән дә истифадә едилә биләр. А. Шаигин бир чох ше'рләри бунун үчүн јахшы материал верир. «Ушаг бағчасы» (1935) вә «Бағча» (1951) ше'рләри ушаглары бағча һәјаты илә, мүдирә вә тәрбијәчиләрин әмәји илә таныш етмәк чәһәтдән фајдалыдыр.

А. Шаигин ушаглар үчүн јаздыгы мәнзум һекајә — нағылларында вә тәмсилләриндә тәрбијә мәгсәдләри өн плана чәкилмишдир. «Тыг-тыг ханым», «Түлкү һәччә кедир», «Јахшы арха» мәнзум һекајәләриндә јазычы шәхсләндирмәдән, јә'ни һејван сурәтләринин мүәјјән адамлары тәмсил етмәси пријомундан истифадә етмишдир. Әхлаги идејанын ушаглара даһа јахшы чатмасы вә әсәри чансыхычылыгдан гуртармаг үчүн Шаиг нағыл жанрындан истифадә етмишдир.

Нағыл үслубунда јазылмыш һәр үч мәнзум һекајәдә А. Шаиг һејван типләри илә ичтимаи мә'налы һадисәләри тәсвир етмишдир. О, халгын аллегорик тәсәввүрләри илә зәнкин шән јумор вә кәскин сатирадан истифадә етмишдир. Тәкәббүрлү Тыг-тыг ханымын өлүмү балача охучуда күлүш доғурурса, садәлөвһ лејләјин вә тојуг-чүчәнин алданмасы үрәк ағрысы, тәдбирли гарғанын јахшылығы севинч, һијләкар түлкүнүн икиүзлүлүјү, гәддарлығы гәзәб доғурур. Һекајәләрдән јүксәк әхлаги-тәрбијәви нәтичәләр чыхыр: ловғалыг, һијләкәрлик, икиүзлүлүк, ахмаглыг писдир. Әксинә, ағыллы вә ајыг олмаг јахшы сифәтдир.

Јухарыдакы гыса хүласәдән көрүндүјү кими, А. Шаиг мүхтәлиф жанрларда јаздығы әсәрләри илә балачаларын гәлбинә саф дујғулар, нәчиб сифәтләр ашыламаға чалышмыш вә зәнкин бир ирс гојуб кетмишдир. Доғма Азәрбајчана Үмумиттифаг ушаг вә кәнчләр китаблары һәфтәсинә кәлмиш һөрмәтли јазычылар бир нечә күндүр ки, охучуларла бирликдә мүасир совет ушагларынын мә'нәви естетик тәләбләрини едәјә биләчәк әсәрләр јарадылмасы үзәриндә фикир мүбадиләси едирләр. Бу мәчлисләрдә сәнәткарлыг, классикләрдән нечә өјрәнмәк мәсәләләриндән дә данышылыр. Көркәмли әдибимиз Абдулла Шаигин јарадычылығы бу чәһәтдән јени гәләм саһибләри үчүн нүмунә ола биләр.

Е. ИСМИХАНОВА,
В. И. Ленин адына АПИ-нин мәктәбәгәдәр педагокика кафедрасынын диссертанты.